

AN-SKI NYOMÁBAN

Az Amszterdami Zsidó Múzeum kiállítása

Ezerkilencszázötvenkettő nyarán az Amszterdami Zsidó Múzeum olyan kiállítást mutatott be, amelyről ugyan Európa régóta tud, noha sohasem láthatta. A gyűjtemény *An-ski* oroszországi zsidó etnográfus (és drámaíró, világhírű darabja a *Dy-buk*) több éves munkájának eredménye, már jó negyven éve lapult a ládák fenekén. An-ski – eredeti nevén Slomo Rapoport – 1911 és 1916 között gyűjtötte egybe az oroszországi zsidó élet hétköznapijainak beszédes tárgyi anyagát, az egykori Letelepülési Körzet területéről: Podóliából, Kijev környékéről és Volhíniából. Az expedíció báró Horace Ginzburg anyagi támogatását élvezte. 1916 után a háború szakította félbe a néprajztudósok munkáját, majd a politika sokáig nem kedvezett az efféle kutatásoknak, mégis, a 20-as években sikerült feldolgozniuk az óriási anyagot. A számtalan használati tárgyat – öltözetet, a kétezernyi fotót, a lejegyzett népmeséket és tapasztalt népszokásokat, a több száz viaszlemezt megtöltő zenei anyagot – rendszereztek. A legutolsó pillanatot használta ki a Leningrádi Néprajzi Múzeum is, mikor 1939-ben először kiállította a kollekción. A második világháború tragikusan felértékelte An-ski és társai munkáját: a Soá mindenestül eltüntette az általuk dokumentált zsidó életformát. Ennyi maradt meg belőle, a ládákba zárt tanúság, és a kevés túlélő emlékei. A gyűjtemény pedig, más hasonlóan értékes anyagokkal együtt, ugyancsak „eltűnt”: lekerült a Leningrádi Állami Néprajzi Múzeum pincéjébe, megfeledkeztek róla. Egészen 1990-ig, amikor a láda- és lehetőségnitogatások közepette újból rátalált Ludmilla Urickaja, a múzeum főkurátora, és bemutatatta holland kollégájának. Így került az anyag most Amszterdamba, *ahogy onnan körbeutazza egész Európát.* (Arról, hogy Magyarországra is ellátogatna – ki tudja, miért? – egyelőre nincs szó.)

A majd félszázados újabb csend ez esetben kifejezetten előnyös is volt, mivel a gyűjtemény így majdnem egészében épen maradt. Még így, tüveg mögé szorulva is, szinte érezhető a zsidó mindennapok tárgyainak elvessége. Mesebeli nyomort mutatnak a fényképfelvételek – olyat, amely már akkor is elképzelhetetlen volt Európa egyéb területein –, de mesebeli életvidámságot is, a jóformán elviselhetetlen valóság derűs otthonná varázsolódik itt. Ma már halott ez a nyüzsgő világ, halottak a tárgyak készítői és használói is, nemcsak a fotókon szereplők, de halott – vagy meg sem született – az ivadékok többsége is. A kevés megmaradt pedig szertevándorolt a világban, otthagya a romok között több generáció nyomát. Lengyelország három felosztásával a 18. század végén több mint egymillió zsidó került Oroszországba, legnagyobb részük kisvárosokban vagy falvakban élt. Jó száz év múlva, 1882-ben II. Miklós cár rendelete újabb tömegeket mozdított ki otthonából: megtiltotta, hogy zsidók a vidéken éljenek. A Letelepülési Körzetbe való beköltözéssel a századfordulóra mintegy 5,2 milliós zsidóság népesítette be a Letelepülési Körzetet. A tiltó cári rendeletek ellenére őrizték ősi hagyományaikat, öltözetüket, ünnepeiket, miközben egyre jobban elszegényedtek, közösségi életformájuk szétfőredett, és milli-

ók kényszerültek nincstelenül kivándorolni a tengerentúlra. De még hordták a kaftánt, a haszid rókaprémkucsmát és fehér térdharisnyát, a férjes asszonyok lenyírt hajukon a parókát, noha ezek is tilos dolgoknak számítottak. Ezt a kettősséget – a régi szokások megtartását, illetve az újabb kényszerűségekhez való alkalmazkodást – tükrözte a kiállítás anyaga. Tovább árnyalta mindezt az idegen népek tárgykultúrájának erős hatása, a környezet beszivárgó mássága. A rituális tárgyakon, a nők és férfiak viseletén feltűntek az orosz folklór díszítő elemei, a dúsan hímzett tóratakarón ott a cári korona is. Klezmer zenekarok hangszerei, óvó amulettek, kéziipari szerzőmunkák sorakoztak a tárlaton a fotók alatt, könyvek, pontosan vezetett naplók egy-egy kisebb közösség életéről, a rituális étrend konyhai eszközei, gyerekjátékok. Ragyogtak, mintha csak most lett volna nagytakarítás. Furcsa, szorongató érzés teledgett a kiállított tárgyak közé. Régészeti leletekké váltak attól, hogy a használók természetesen következő nemzedékének sora hirtelen megszakadt. Nincs már összetartó népcsoport, emberi közösség, amely számára az elődök emlékét hordoznák. Ugyanezt a melankóliát érzem a századfordulós Magyarország vagy Erdély néprajzi gyűjteményei láttán. Az a világ sem létezik már. Itt a tárgyak tűntek el, ott az emberek, visszafordíthatatlanul. Most ismét útnak indult az elárvult kollekción Európában, és bizonyos, hogy minden városban mégis lesz egy-egy leszármazott, aki rátalál benne nagyapáinak – legalábbis időben – nem is olyan távoli világára.

Szegő György

ZSIDÓ TELEPÜLÉSEK OROSZORSZÁGBAN(1835-1917)
AMSZTERDAMI MÚZEUM

